

BEING

WITH CONTRIBUTIONS BY

JOËLLE SAMBI NZÉBA
OLAVE NDUWANJE
EMMANUELLE NSUNDA
SABRINE INGABIRE
ALINE BOSUMA WOKUNGU BAKILI
HELEEN DEBEUCKELAERE
MIREILLE-TSHEUSI ROBERT
MUNGANYENDE HÉLÈNE CHRISTELLE
MODI NTAMBWE

EMMA-LEE AMPONSAH
DJIA MAMBU
SHARI AKU LEGBEDJE & ANISSA BOUJDAINI
GIA ABRASSART
MELAT GEBEYAW NIGUSSIE
ANNE WETSI MPOMA
LISETTE MA NEZA

IMPOSED

UPON

Van zusters, strijd en liefde	p. 7
De sœurs, de luttet et d'amour	p. 13
- Joëlle Sambi Nzeba	

<u>Black female body</u>	
Schemer en dwalen	p. 21
- Olave Nduwanje	
De l'Histoire individuelle à l'Histoire collective	p. 35
- Emmanuelle Nsunda	

<u>Healing</u>	
Woorden voor onze pijn	p. 53
- Sabrina Ingabire	
Soldat-e-s malgré nous!	p. 65
- Aline Bosuma W'okungu Bakili	

<u>Public Transmission</u>	
We maken geen vrije mensen	p. 87
- Heleen Debeuckelaere	
La « roue de la domination raciale »	p. 91
- Mireille-Tsheusi Robert	

<u>Feminism</u>	
Sommigen zijn moedig	p. 119
- Munganyende Hélène Christelle	
Féministes aussi entendez-nous!	p. 127
- Modi Ntambwe	

<u>Representation</u>	
Een draaiboek voor dekolonisatie: hoe het niet moet	p. 145
- Emma-Lee Amponsah	
Representation matters	p. 157
- Djia Mambu	

<u>Occupying/creating spaces</u>	
Ruimte creëren	p. 175
- Shari Aku Legbedje & Anissa Boujdaini	
Tiers-lieux ou l'utopie urbaine en mouvement	p. 191
- Gia Abrassart	

<u>Art & Culture</u>	
Black skin, white cube	p. 213
- Melat Gebeyaw Nigussie	
Organiser la résistance dans les arts et la culture en contexte postcolonial belge	p. 221
- Anne Wetsi Mpoma	

Een zucht naar meer	p. 241
Comme une envie de plus	p. 249
- Lisette Ma Neza	

<u>Biographies</u>	p. 261
Colofon	p. 271

Rosamund Pike interprète une éthiopienne dans « La colère des Titans ». En 2010, dans le film « L'Autre Dumas », l'acteur français Gérard Depardieu interprétait lui aussi un acteur afrodescendant.

37. Stroobants, J-P. (19 octobre 2004). Au Luxembourg, une mère congolaise se suicide dans le silence. *Le Monde* https://www.lemonde.fr/vous/article/2004/10/19/au-luxembourg-une-mere-congolaise-se-suicide-dans-l-indifference_383550_3238.html

38. « Décompétencer », je propose ce terme pour signifier l'une des conséquences du racisme sur ses victimes, il s'agit de faire perdre les compétences professionnelles et sociales et/ou la capacité à raisonner de façon rationnelle, à être à l'écoute de ses limites émotionnelles et physiques.

39. Williams, D-R. (novembre 2016). How racism makes us sick. *Tedtalks*. https://www.ted.com/talks/david_r_williams_how_racism_makes_us_sick

40. Chae, D-H., Nuru-Jeter, A-M., Adler, N-E., et al. (2014). Discrimination, Racial Bias, and Telomere Length in African-American Men. *American Journal of Preventive Medicine* [https://www.ajpmonline.org/article/S0749-3797\(13\)00593-X/abstract](https://www.ajpmonline.org/article/S0749-3797(13)00593-X/abstract)

41. Dorlin, E. (2017). *Se défendre, une philosophie de la violence*. Paris : Découverte.

42. Plumelle-Urbe, R-A. (2001). *La férocité blanche*. Albin Michel.

43. Spleeters, D. (5 avril 2012). Profit and Proliferation : A Special Report on Belgian Arms in the Arab Uprising, Part I. *New York times* <https://atwar.blogs.nytimes.com/2012/04/05/profit-and-proliferation-a-special-report-on-belgian-arms-in-the-arab-uprising-part-i/>; Mampae, L. (1997) FN Herstal, quel avenir pour la tradition armurière ? *Les rapports du Grip*, (97)2.

44. Je propose ce terme pour signifier l'une des conséquences du racisme sur ses victimes, il s'agit de faire perdre les compétences professionnelles et sociales et/ou la capacité à raisonner de façon rationnelle

45. Ces objectifs peuvent être explicites ou non, conscients ou non.

FEMIN ISM

Sommigen zijn moedig

Munganyende Hélène Christelle

Het is 1998 wanneer ik samen met mijn moeder langs de weilanden van Zeeland raas. De lift naar ons nieuwe onderkomen hebben we te danken aan de zwakjes hoestende peuter die ze in haar armen draagt en mijn wapperende vingertjes die auto's tot halt maanden. De bestuurder komt vriendelijk over, met gebrekkig Frans probeert hij een gesprek met mijn moeder aan te knopen. In de auto klinkt geroezemoes over *refugé* en *centre d'accueil*. Ik herinner me alleen nog zijn korte blonde lokken, hier en daar geplaagd door een diepe grijstint. Naast me voel ik hoe mijn moeder zich nestelt in deze eerste vorm van vertrouwdeheid: ze strijkt haar rug tegen de brede achterleuning, haar grip rond mijn broer verslapt. Voor de zekerheid trekt ze het dekentje waarin de peuter gewikkeld ligt nog even tot aan zijn nek, dan laat ze haar hand op zijn borst rusten, waar die de beweging van zijn ademhaling volgt. Mijn moeders handen trillen nooit. Diezelfde handen bekijk ik met bewondering tijdens haar alledaagse handelingen. Wanneer ze harde wortels van cassave tot fufumeel stampen, met de hulp van vertrouwde vrouwenhanden uit het dorp. De stok waarmee de wortels fijngestampt worden glijdt daarbij geen enkele keer uit haar bedreven handen. De ene na de andere klop weerklinkt uit de houten schaal waarin de cassave langzaam fijngemalen wordt. De *pagne* om haar heupen brengt ze af en toe naar haar voorhoofd om zweetdruppels mee af te vegen. Het geluid van vermorzelde cassave ligt nu ver achter ons. *Girl you know you better, watch out. Some guys, some guys are only about, that thing that thing that thing*. Ik verplaats mijn aandacht naar de zingende vrouwenstem op de radio en tik met mijn vingers tegen de autoruit, op het ritme van woorden die hun betekenis nog moeten vinden.

Zes zomers later sta ik met mijn moeder aan de ingang van een bruidswinkel. Geamuseerd laat mijn moeder de gevulde plastic boodschappentassen van haar vingers op de stoeptegels zakken.

We turen een weelderig wit gevulde winkelvitrine af, glinsterend in maagdelijk pracht. "Bruidsmode", hangt er in goedkope blokletters boven het gebouw, als een herinnering aan voorbijgangers die misschien een belangrijk deel van hun boodschappenlijst vergeten zouden zijn. Als kind ben ik een miljoen keer door deze straat gelopen. Op weg terug van een middag op de markt, een bezoek aan de lokale Caribische

winkel of een afspraak bij een Afrikaans schoonheidssalon. Meestal vergezelde ik mijn moeder. We baanden ons een weg door de drukte van de zaterdagmarkt in momenten van crisis: waarin ons vlechthaar halverwege het kapsel op was geraakt, of in momenten van blijdschap: als we bezoek kregen van verre gezichten uit het buitenland. Bewapend met geïmporteerde Congolese en Rwandese ingrediënten voor cassavesoep en gedroogde vis begonnen we aan het einde van de middag de wandeling terug naar huis.

Onderweg pauzeerden we altijd voor deze vitrine. Al die silhouetten deden me in het begin nog duizelen, maar naarmate we er vaker langsliepen, begon ik de modellen te herkennen, aan een paar was ik zelfs gehecht geraakt. Mijn moeder en ik bespraken welke mannequin we het leukst vonden, welke stijl "aujourd'hui" was. Dan plaagde ze me over welk model mij in haar ogen het beste zou passen op mijn denkbeeldige grote dag en kneep zachtjes in mijn hand. Rood, zwart of wit, reageerde ik protesterend, wetend dat ik daarmee de 200-en-zoveel gasten die zouden komen opdagen in de zeik nam. Het is nog steeds ons kleine ritueel. Een van de weinige gedeelde momenten van reflectie die we bezitten.

Ik beeld me in hoe haar reflecties gaan over een leven dat ze ooit geleid had, een geliefde die ze ooit voor het eerst ontmoette en het opwindende gevoel van een nieuw begin. Een afgelegen plek.

Mijn eigen gedachten dwalen af naar een verre toekomst, waarin ik mij zo onverbloemd gewild zou voelen, als de vrouwen die in deze jurken zouden komen te glijden. Onbetwijfeld uitverkozen, allesverlammend naar verlangd.

Op mijn dertiende verjaardag beginnen mijn heupen voluptueus uiteen te zetten. Een eerste paar donkerbruine striemen tekent zich af op mijn nietsvermoedende dijen. Het adolescente vrouw-zijn overvalt mijn kinderlijke lichaam en geest. Schoorvoetend baan ik me een weg door de Hema, op zoek naar mijn eerste beha, een groene met witte spikkeltjes en een vulling. Mijn vriendinnen en ik overleggen later die week over de verschillende mogelijkheden die er bestaan om een beha onzichtbaar te maken onder een wit t-shirt. Een zwarte beha onder een wit t-shirt is de conclusie. Mijn eerste aankoop kan de prullenbak in, alles voor de complexe bevrediging van het mannelijke oog. Sindsdien bloed ik één week per maand. Soms drie dagen, soms de volle vijf.

Er tekenen zich ook andere lijnen af. Maatschappelijke lijnen, socio-economische lijnen, genderbegrenzings en raciale lijnen. Plots bevind ik mij op het kruispunt van mijn

zwartemeisjesbestaan en vrouw-zijn. Zwarte vrouw in wording. Maar, niemand vertelt mij hoe ik dat precies worden moet. Mijn volwassenwording vormt zich in deze vroege jaren via muziek. Doorheen ons kleine televisiescherm openbaren zich vrouwelijke muziekiconen, met artiestennamen zoet als slaapliedjes en een vlijmscherp en expliciet taalgebruik. Hun hiphopteksten verkondigen politieke boodschappen over zwarte identiteit en bevatten hyperseksuele manifesten van zwarte begeerlijkheid. Het ene moment giechel ik een beetje tussen het fluisteren van *my neck, my back* en het volgende moment sta ik luidkeels in de badkamer in de douchekop te zingen. *Vouslez vous coucher avec moi, ce soir?* vraag ik mijn denkbeeldige geliefde, tot groot ongenoegen van mijn moeder. Volwassen worden op het kruispunt van vrouw-wording en zwart-zijn is een bestaan in onzichtbaarheid. De expliciet seksuele teksten introduceren de verwarring over sletvrees: je kan niet te schande worden geroepen voor je seksleven, als je er je niet voor schaamt. In een zee van witte schoonheidsidealen zag ik mijzelf eindelijk gespiegeld in vrouwelijke hiphopiconen. De vrouwen waren de onafhankelijke en geëmancipeerde vleeswording van de middelvinger, maar dienden tegelijk de mannelijke fantasie, een zeer dubbelzinnige positie.

121 Mijn witte leeftijdsgenoten raken in de ban van dezelfde muziek als ik. Ze wijzen op de - volgens hen - bovengemiddelde proporties van mijn bruine dijen, en ze concluderen dat ik mijn achterwerk vast net zo goed kan schudden als die zwarte vrouwen op televisie. Zwarte vrouwelijke artiesten groeien in mijn tienerjaren uit tot lyrische wereldfenomenen. Ze blijken niet alleen gezegend in de woord- dans- en zangkunst maar ook ontzettend vermarktbaar als sekssymbool, ze zijn *venus noire*. De zwarte vrouwen in mijn omgeving krijgen, net als ik, een bepaald imago opgekleefd. Zwijgzaam, of net expliciet. Al eeuwen wordt de zwarte vrouw door witte ogen geseksualiseerd en geobjectiveerd. Ik denk aan het tragische lot van Saartjie Baartman. Haar zwarte lichaam een spektakel voor de witte massa.

Een decennium aan puberaal en adolescent ongemak gaat aan mij voorbij. Binnen deze periode van onwetende reacties op mijn zwarte vrouwenlichaam, weet ik toch de weg te vinden naar zelfacceptatie en emancipatie. De ware boodschap van de muziek die in Zeeland met moeite door de ruis van de gammele autoradio had geklonken, dringt steeds meer tot me door. Mijn zwarte lichaam is verworpen tot wapen van verzet. Het eist de ruimte op, waar het volgens anderen geen recht op heeft.

Een aanzienlijk deel van mijn zomervakanties als tiener spelen zich af in grote oververhitte cateringzalen, afgehuurd voor de bruiloft van verre achterneven of -nichten. De met papier bedekte tafels waar we aan zitten zijn versierd met plastic bloemen, kleurrijke servetten en een foto van het bruidspaar. Na de kerkdienst komen rond het middaguur meestal de eerste gasten de zaal binnen druppelen, waar hen een ceremonie van zes uur staat te wachten, om af te sluiten met een groot feestmaal. Al die uren in bruiloftzalen geven mij de tijd om mijn eigen bruiloft minutieus uit te denken. Van wegdromen bij de jurk die ik zou dragen, tot de muziek voor de eerste dans, tot het aantal gasten dat ik zou uitnodigen. Ik zie het geheel, minus man, helemaal voor me.

De huwelijkszaal is als een micro-cosmos. De gasten zijn gerangschikt naar belangrijkheid, met de meest prominente families vooraan. In het midden van de zaal staat een podium, waarop het bruidspaar zit, ongelukkiger kijkend dan op de foto die naast hen op tafel staat. Hun families links en rechts van hen. Hoe ouder ik werd hoe duidelijker het werd waar al die bombarie om draaide: niet hun liefde, maar een sociaal arrangement. Als een man eenmaal met een vrouw trouwt, hebben beiden 'toestemming' om seks met elkaar te hebben. Die seks kan hij nu van haar 'krijgen' zonder dat ze een slecht genoemd kan worden. Voor haar zal er vanaf het ja-woord een nieuw leven beginnen, in een traditionele familiestructuur waar zij vanzelfsprekend gratis arbeid levert. Kinderen opvoeden, koken, het huishouden draaiende houden. Vrouwen in de zaal die ouder dan 30 en vrijgezel zijn, worden als defect beschouwd: oude vrijsters, moeilijk te huwen partners of verdacht van verregaande seksuele activiteit.

"Ze zullen net zo lang doorgaan tot er eindelijk een jongetje uit die buik floept", kakelt mijn tante. Ik steek mijn hoofd door de kier van de cateringdeur om mee te luisteren. De vrouwen in de keuken zitten gehurkt rondom een pan groene bananen met pindakaas voor de soep, de *vegan lifestyle* ver vooruit. Ze knikken instemmend. "Een vrouw die haar man geen *imfura* zoon kan geven, is als een vis zonder kieuwen in het Kivumeer. Reken maar dat ze vroeg of laat verlaten wordt." Het recht van de *imfura* - of eerstgeborene - bepaalt de aanspraak op de familie-erfenis. Soms expliciet, soms stilzwijgend. Maar die erfenis is voorbehouden aan zonen en gaat over de overdracht en bescherming van de familie-eer. Eerstgeboren dochters tellen daar zelden in mee, tenzij het de bescherming van hun kuisheid betreft ter voorbereiding van haar rol als echtgenote.

Dat recht van de eerstgeborene *imfura* gaat gekoppeld met het recht om onbevangen te zijn. Daartegenover is er *umwana w'umukobwa*, de Rwandese term voor een voorbeeldig Rwandees meisje. Letterlijk vertaald betekent het niet meer dan 'meisjeskind'. Op zondag slaapt ze niet uit tot twaalf uur, maar staat ze op voordat de eerste wekker gaat. Ze ontfemt zich over de afwas of het ontbijt, zeker als ze ergens te gast is. Als haar ouders zelf gasten over de vloer hebben - wat zowat elk weekend het geval kan zijn - dan helpt ze haar moeder in de keuken, liefst onmiddellijk nadat ze van school komt. Een meisjeskind stelt zich te allen tijde dienstbaar op. Iets waar haar opgroeiende broers zich nauwelijks druk om hoeven te maken.

123 Relaties bestaan niet in een vacuüm, ze zijn onderdeel van een bredere maatschappelijke context. Ik bedenk me dat het meisjeskind voor altijd gastvrouw is. Vanaf haar jonge leeftijd tot aan haar rol als moeder, tante of oudere, voert ze een eeuwig schouwspel op van onthaal en dienstbaarheid. Ik vraag me soms af in hoeverre de micro-agressies die we als kind moeten slikken, later een rol spelen in de manier waarop we liefde en genegenheid beleven. Ik denk aan toen ik herinnerd werd aan die dienstbaarheid, en hoezeer het jeukte aan mijn ziel. "Kan je voor mij ook een kopje inschenken schat?", vroeg mijn partner met zijn zachtmoedige stem, de stem waarop ik verliefd was geworden, zijn ogen nog gericht op de spannende aflevering van *Power*. Ik had net aanstalten gemaakt om op te staan om mezelf een nieuwe kop thee in te schenken. Terwijl mijn handen naar de andere lege kop op tafel bewegen, voel ik een golf van weerstand in mijn maag opkomen. Met tegenzin sjok ik naar de keuken. Vijf minuten en twee hete koppen later zit ik weer naast hem op de bank. Zijn ogen zijn nog altijd op de laptop gericht. Als hij opschrikt uit zijn eigen concentratie, lacht hij en geeft me een kus op mijn voorhoofd.

Wie ik ben is voor een belangrijk deel gegrond in mijn zelfwaarde. Mijn moeder gaf mij het geloof. Niet per se in de mensheid, maar in de goedheid van individuele harten en in mijzelf. Middagen na school bracht ik door aan haar keukentafel. Een wit tafelblad van plastic, eigenlijk bestemd voor picknicks, maar die al drie verhuizingen gekoesterd meeging. Onhandig wikkelde ik mijn tong om vragen waar ik haar antwoord op verlangde. Over haar ervaringen toen ze mijn leeftijd had, verbergend hoezeer het bereik van mijn verbeelding mij dwarszat. Ik zou haar nooit zo goed kunnen spiegelen als zij mij kan. Ik ben onthoofd en een manier die mijn moeder nooit zal

kennen, en mijn moeder is vanzelfsprekend Afrikaans op een manier die ik nooit zal ervaren.

In het voorjaar van 2015 haast ik me om een trein naar Amsterdam te halen voor een aankondiging die ik twee uur eerder op internet zie voorbijkomen: *Black feminism* middag in Amsterdam. Tot dan toe heb ik het woord *intersectionality* vooral online gezien, bij Engelstalige auteurs en academici die ik via sociale media volg, of bij witte feministen, voor wie intersectioneel een punchline lijkt te zijn waarmee ze het patriërchaat hopen te vermorzelen. In de diepte van de donkere ruimte die ik zo geruisloos mogelijk probeer binnen te komen wenkt een zwarte vrouw 'kom erbij', wijzend naar een lege stoel in de kring. In het uur dat daarop volgt blijven mijn ogen, net als die van de rest van het gezelschap, gericht op het scherm. Daarop is er een presentatie te zien over de geschiedenis van verzet door zwarte vrouwen, zwarte vluchtelingvrouwen en zwarte lesbische vrouwen in Nederland.¹ De middag eindigt in een een onverwachts intieme bijeenkomst van intergenerationele radicaal feministische overdracht. Ik vul de notitieapplicatie op mijn telefoon met auteurs en titels, met woorden en wijsheden over vrouwenemancipatie, uitgesproken door vrouwen die op mij lijken en een bepaalde vrijheid hebben verworven waar ik toen alleen nog maar naar kon hunkeren.

De middag na de bijeenkomst in Amsterdam blijft mij al die tijd achtervolgen: ik koester de wens om terug te keren naar 1998. En het lot mijn moeder deze vrouwen te doen ontmoeten. Wanneer ik als volwassenen vrouw weer met haar moeder voor de bruidswinkel sta realiseer ik mijn eigen hoogmoed. Mijn moeder heeft door de jaren heen haar eigen vrijgevochtenheid bewezen. Niet door op de barricades te staan, maar door te leven zusterschap. Met andere zwarte vrouwen, die ook oorlogen ontvlucht waren. Oorlogen in henzelf en oorlogen in de wereld. Met hen bouwde ze de barricades waar ik later op mocht gaan staan. Voor mijn moeder was feminisme geen ideologie of intellectuele oefening, het was een noodzaak, omdat haar leven haar daartoe dwong. Door volwassen te worden op een vers gedekoloniseerd continent, door zwart-zijn als een ereteken te dragen bij haar aankomst in Europa, alleen, een vrouw met twee jonge kinderen.

Bestaan op het kruispunt van vrouw-wording en zwartzijn is bestaan in onzichtbaarheid. In een tijd waar alle vrouwen wit waren en alle Afrikanen mannen, besloot mijn moeder moedig

¹ De bijeenkomst was georganiseerd door ZAMI, een Nederlandse organisatie voor zwarte, migranten- en vluchtelingvrouwen (ZMV) die in 1991 voor het eerst haar deuren opende.